

TEKEI ERIKA

A „*HOMO FESTIVUS*” A *KORUNK* MÁSODIK FOLYAMÁBAN

■ Az államszocializmus idejének két kiemelten fontos decemberi ünnepnapja december 1-je és december 30-a volt, előbbi Erdély Romániával való „egyesülésének” (1918. december 1.), a második a monarchia megdöntésének és a Román Népköztársaság kikiáltásának évfordulója (1947. december 30.). És hogy meg ne feledkezzünk róla – bár nem decemberi ünnep –, 1965. augusztus 21-től az ország Románia Szocialista Köztársasággá vált.

Ha néprajzi, antropológiai írások után nyomozva fellapozzuk a *Korunk* második folyamának 1957 februárja és 1989 decembere között megjelent számait, a korszak többi folyóiratához hasonlóan az ünnepet, ünneplést, ünneptípusokat illetően azonnal feltűnnek az első oldalak, melyek arra figyelmeztettek, hogy mire is kell emlékeznünk leginkább az adott hónapban. Kizárólag állami-politikai-történelmi események és ezeket szimbolizáló, megszemélyesítő, hőszokká növesztett *Nagy Emberek* emlékűnnepei, emléknapijai, a politikai legitimáció eredetűnnepei.¹

Mára – sokak számára már az adott korszakban is – kiüresedett, mesterséges ünnepek.

Ám ha tovább lapozzuk a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács folyóiratát, a néprajzi/antropológiai írások, szakcikkek és tanulmányok a valláshoz kapcsolódó keresztény egyházi ünnepek, naptári ünnepek (szoláris, luniszoláris, lunáris ünnepek és szokások), a gazdasági év ünnepei, univerzális jellegű privát ünnepek, átmeneti rítusok, beavató szertartások² leírása, elemzése, a válságjelek és a modernizációs problémák tudatosítása által vagy azok ellenére arra is figyelmeztetnek, hogy falun és városon egyaránt az emberek

„Földet nem veszünk,
van egy kis pénzünk,
erre áldozunk, ebbe van
az örömünk”,
„jól éljünk, s a felvevő
ruha”. Bőség, pazarlás,
tobzódás, magasabb
rendű kulturális igények
nélkül.

mégiscsak azt ünnepelték, amire emlékezni akartak, aminek identitásteremtő és -biztosító szerepe volt, aminek a közösségi életet szabályozó szerepe még nem tűnt el. Jan Assmann gondolatát idézve az ünnep a megformáltság, a megjelenítés és a kollektív részvétel által ebben a korszakban is elsősorban „a kulturális emlékezet elsődleges szerveződésformája”³ volt és maradt.

„Nem kuporgatunk, jól élünk”

■ A *lakodalom* az első és egyben a legtöbbször említett ünneplési alkalom a *Korunk* második folyamának néprajzi írásaiban. Nagy Olga Inaktelke és Kispetri, két kalotaszegi falu lakodalmi szokásait és ezek változásait⁴ vizsgálva az 1950-es években a szocialista kultúra és életforma térhódításának következményeit vette számba, a jó mód és a hagyomány, az új igényesség és egyben igénytelenség összefüggéseit. Következtetése, hogy korábban csak a jómódú paraszti rétegek engedhették meg maguknak a nagy pompával megtartott ünnepet, ám amióta földvásárlásra már pénzt nem gyűjtenek, a jó mód olyan külsődleges kellékei váltak elsődlegessé, mint az egyre nagyobb, költségesebb keresztelő, kézfogó és főleg lakodalom, a minél cifrább, pompásabb népviselet (alig látszik a ruha anyaga a sok díszből, hímzésből, drága szalagoktól), a hagyományos lakodalmi étrend megváltozása (városias módra készített ételek, szendvicsek, saláták, a torta megjelenése), a kontyolás szertartásához kapcsolódó új rítus, a „menyasszony kozmetikálása”. „Földet nem veszünk, van egy kis pénzünk, erre áldozunk, ebbe van az örömünk”, „jól élünk, s a felvevő ruha”.⁵ Bőség, pazarlás, tobzódás, magasabb rendű kulturális igények nélkül.

Egy mezősegi parasztfalu, Mezőköbölkút lakodalomtartása időpontjának megváltozása okait kutatva dr. Kós Károly az ünnepet illetően egészen másfajta következtetésre jutott.⁶ Az 1787 óta vezetett anyakönyv házassági bejegyzései szerint a közösségi konvenciók által szabályozott lakodalmat („vendégséget”) hagyományosan farsangban, keddi nap tartották, és három napon át ünnepeltek. Újabban zoldfarsangban⁷ (májusban), vasárnap van a lakodalom, és maga az ünnep egyetlen napra zsugorodott. A helyi adatközlők a lakodalomtartás idejének megváltozását a „rээрő idő”-vel magyarázták, ugyanis „télen van idejük, boruk és hízott disznójuk a lakodalmazásra”. Mivel hatósági vagy egyházi rendelkezés a lakodalomtartás napját nem rögzítette, ezért valószínűleg a gazdasági körülmények befolyásolták a változást. Az újabb szokások bevezetői, a komplex ünnepi alkalom leegyszerűsítésének kezdeményezői a legszegényebb rétegek lehettek, amelyek szükségszerűen praktikusak és alkalmazkodók.

A Maros megyei Udvarfalván viszont Nagy Olga az 1970-es években is a húsz évvel korábbi, a kalotaszegi falvakhoz hasonló ünnepeket talál.⁸ A régi meghittség (közös játék, éneklés, részvétel) helyét valami más vette át: „Versenyeznek. Ez tiszta betegség!”⁹ – mondta a néprajzkutatónak hangjában kis keserűséggel egy udvarfalvi fiatal lány. Egyre pompásabb lakodalmat tartanak, egyre nagyobb a kelengye, egyre több a meghívott, egyre értékesebb ajándékot kell adni az ifjú párnak. Egymással való versengéssé változtak nemcsak az ünnep-, hanem a hétköznapok is (pl. előfordult, hogy két évvel korábban épített házat bontottak le, mert már nem volt elég divatos, vagy zongorát vásárolt a család, mert már háromnak van a faluban, nekik is legyen). „A »homo ludens« meghalt, a »homo faber« egyeduralomra tör.”¹⁰

Az új társadalmi viszonyok között is továbbélő hagyományok, szokások egyike a lakodalom nélküli házasság – az ünnepből, ünnepeletésből való kirekesztés mint társadalmi-etikai-erkölcsi szankció. Balázs Lajos a csíkszentdomokosi lakodalmi szokások és párválasztási hagyományok¹¹ kutatása során szembesült azzal, hogy a lakodalom az adott közösségben csak azon fiatalok átmeneti rítusa, akik a párválasztás hagyományos erkölcsi-etikai normáit tiszteletben tartották. A „botlott meny-

asszony” (terhessége előrehaladott, már jól látható); az elszöktetett, ellopott menyasszony; a „födhözűtött legény” (törvénytelen gyermeke van) számára nem rendeznek lakodalmat. Biztosított ugyan az átmenet rítusa számukra is, de csak megkülönböztető rítusok formájában.

„Élő” ünnep vagy üres váz? – szemléleti és módszertani újítások

■ Az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején a *Korunk* lapszámaiban megjelent néprajzi/antropológiai írások a néprajztudomány szemléleti és módszertani akadályain való túllépésre, a tények és állapotok egyszerű rögzítésén, majd leírásán túl a változások folyamatainak nyomon követésére és értelmezésére helyezik a hangsúlyt.

Hoppál Mihály egy korondi József-napi összejövétel kapcsán a történet és a szöveg helyett a hagyomány átadásának folyamatát mint eseményt vizsgálja, a szövegmondás teljes környezetét kívánja feltárni.¹² Figyelme kiterjed a társadalmi, szociális kontextus vizsgálatára (kik, mennyien és milyen társadalmi vagy rokoni rétegekből vesznek részt); a tárgyi kontextus vizsgálatára (tárgyak, öltözék, étel, ital); a kognitív kontextusra (a részt vevő személyek hiedelmeinek összessége, a háttérinformációk ismerete, a közös emlékezet, közös élmény- és emlékezháttér), valamint a nyelvi kontextus vizsgálatára. Tulajdonképpen nem az ünnep vizsgálata ez, hanem az ott elhangzott komikus történetek és a kontextusok elemzése.

Salamon Anikó egy szertartásszerű rituális ünnepi szokás – a december 26-ai kalotadamosi *felverés*¹³ – kommunikációs modelljét próbálja értelmezni, a rítus felhasználását csatornák és kódok szerint modellálva.¹⁴ A vizuális és taktilis csatornákon a látás és érintés útján fölfogott jelek a proxemikus kód jelei (vagyis a tér kijelölése, fölosztása, használata), a kinezikus és paralingvisztikus kódok jelei (vagyis testtartás, arckifejezés, tekintet, cselekmények, testi mozgások, gesztusok, érintés) formájában jelentkeznek; az akusztikus csatornák (vagyis a hallás útján érzékelt jelek) pedig a zenei kód jelei és a nyelvi kód jeleinek formájában. Mindezek megfigyelése és az elemzés elvégzése után végső következtetése az, hogy organikus közösségek vizsgálatához nem a legmegfelelőbb ez a módszer, mert egyén és közösség, adó és vevő merev szétválasztása nem érvényes erre a kultúrára, ugyanakkor a módszer nagyon sok jelenség mélyére enged betekintést, vagy segít azok érvényességét kimutatni.

Az új folklórmeghatározások értelmében már nemcsak az ősköztől örökölt hagyományok és nemcsak a népköltészet meg a népművészet tartoznak a folklórkutatás körébe, hanem a tömegkommunikáció által közvetített, ún. *masslore* és *booklore* is. A mindennapok folklórtényeivel való foglalkozás szükségességére,¹⁵ a hétköznapi és ünnepnapok oppozícióban való értelmezésére hívja fel a figyelmet Hoppál Mihály, mert a mindennapokban megfigyelhető törvényszerűségek többet mondhatnak el egy kultúra jellegéről, mint az ünnepnapok, és mert „a folklór [...] nem bokréta Isten (és a kultúra) lapján, hanem a mindennapok tartozéka; egyike azon felhasználható napi rutinmechanizmusoknak, amelyek egyfelől a fogyasztói társadalom üzleti, másfelől az ideológiai manipuláció szimbolikus eszközeként szolgálhatnak”.¹⁶ Újszerű jelenség, hogy a privát ünnepekhez (névnapok, születésnapok, zsúrok) vagy az egyéni élet válságpillanataihoz (beteglátogatás, haláleset) kapcsolódó rítusok egyre inkább elveszítik ünnepi külsőségeiket (szinte nincs különbség ünnepi és köznapi ruhaviselet között), hogy a köznapi felértékelődik, az ünnep pedig megmosolyogni való ódsisággá válik.

Az új fogalmi keret és elemzési gyakorlat szükségességét hangoztatva Biró Zoltán a folklorizmus kutatást tartja célravezetőnek – az ünnepek vizsgálatára vonatkozóan is.¹⁷ Példaként a szüreti bált említi mint a népi kultúra továbbélésének olyan alkalmat, amelyből hiányzik a „szakértői” beavatkozás, látszólag az ünnep rendje változatlan, az ünnep „élő”, szerves és nem szervezett. Ám ha elbeszélgetünk a résztvevők-

ségek felbomlásával az ünnepek, illetve az ünnepekhez kapcsolódó népszokások üres vázzá alakultak, olykor már csak elbeszélések alapján rekonstruálhatóak. A megoldást a felsorolt problémákra egyesek a tudatos nevelőmunkától várták.

A *Korunk* második folyamában leírt, elemzett ünnepekre csakúgy, mint bármely korszak ünnepeire érvényes Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor megállapítása – „minél jobban eltávolodik az az esemény, amit ünnepelnek –, az újabb s újabb ünneplő nemzedékek számára [az ünnep] egyre üresebb lehet”.²⁰ Ez persze nemcsak a kiüresedett, értelmetlenné vált állami, politikai, történelmi ünnepekre érvényes, hanem az egyházi, vallási ünnepekre is. Emlékezni és emlékeztetni lehetett (és lehet mindmáig) a román nemzet kiemelkedően fontos decemberi ünnepeire csakúgy, mint Krisztus születésére. Fel lehet(ett) idézni, mennyi minden keveredik, folytatódik Jézusra, az isteni fényforrás születésére való emlékezéssel – a téli napfordulót, a római világ Saturnalia ünnepét, a vidámság és az ajándékozás ünnepét, amikor még a társadalmi rangok is felfüggesztődtek, az iráni isten, Mithra születését, melyet az Igazságosság Napjának is tartottak, vagy Aurelianus császárt, aki elrendelte, hogy december 25-én birodalma egész területén ünnepet tartsanak a legyőzhetetlen Nap, a Sol Invictus tiszteletére. A kezdetet és a jövőt jelenvalóvá tevő ünnep mégsem adathalmaz, az ünneplő ember pedig a köznapin felülemelkedve emlékezni tud soha nem tanult, soha nem látott, soha nem hallott rítusokra vagy legalább azok töredékeire, és újra megfelelően végezheti az ősi szertartást, mely által visszaállítható a világ rendje.

■ JEGYZETEK

1. Január 24. – a román fejedelemségek egyesülésének évfordulója; január 26. – Nicolae Ceaușescu elvtárs, az államelnök, a Román Kommunista Párt főtitkára születésének napja; április 22. – V. I. Lenin, a Szovjetunió első vezetője születésének évfordulója; május 1. – a dolgozók nemzetközi szolidaritásának napja; május 5. – Karl Marx, a kommunista munkásmozgalmak teoretikusa, a marxizmus névadója születésének napja; május 8. – a Román Kommunista Párt megalakulásának évfordulója; augusztus 23. – a fasiszta iga alóli felszabadulás napja; október 25. – Románia Szocialista Köztársaság fegyveres erőinek napja; november 7. – a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója; november 28. – Friedrich Engels, a marxizmus tudományos elméletének megalapozója születésének napja és végül a már említett nagy decemberi ünnepek.
2. Salamon Anikó – Vasas Samu: *Kalotaszegi ünnepek – európai népszokások. Ünnepkörök változása és szekularizációja*. *Korunk* 1982. 5. sz. 336–343.
3. Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. (Ford. Hidas Zoltán) Atlantisz Könyvkiadó, Bp., 2004. 57.
4. Nagy Olga: *Hagyomány és haladás két kalotaszegi faluban*. *Korunk* 1959. 10. sz. 1450–1463.
5. Uo. 1462.
6. Dr. Kós Károly: *Hagyomány és anyagi élet. A lakodalmak nap Mezőköbölkitőn*. (Gaál Gábor emlékének). *Korunk* 1974. 6. sz. 745–752.
1946. évi mezőszegi adatgyűjtésen (a falu tervezett múzeuma és néprajzi monográfiája érdekében végzett gyűjtőmunkán) alapuló dolgozat, melyet a kolozsvári egyetemközi néprajzi kör első ülésén olvasott fel, de az 1940-es években leadott kézirat csak 1974-ben került publikálásra. Kiegészítésként közli a dolgozat elkészítése óta eltelt negyedszázad lakodalomtartási idejére vonatkozó főbb adatokat (1946–1974).
7. Húsvét és pünkösd közt a lakodalmak tartásának időszaka.
8. Nagy Olga: *Lányok és asszonyok Udvarfalván II. Szociográfiai jegyzetek*. *Korunk* 1975. 5. sz. 380–384.
9. Uo. 383.
10. Uo.
11. Balázs Lajos: *Új falu – új szokások*. *Korunk* 1984. 10. sz. 763–767.
12. Hoppál Mihály: *A szöveg, a környezet és a megértés*. *Korunk* 1979. 7–8. sz. 579–586.
13. Táncmulatság során a közösség férfitagjainak és a jelen lévő férfiaknak a megbotozása, legényavató szertartás. 1974. december 26-án végzett kutatás.
14. Salamon Anikó: *Életbe játszott hagyomány. Egy rítus felhasználata*. *Korunk* 1981. 1. sz. 21–27.
15. Hoppál Mihály: *„Partatlan” folklór? A „rejtett tudás” antropológiája*. *Korunk* 1982. 5. sz. 330–336.
16. Uo. 331.
17. Bíró Zoltán: *A hagyomány „ápolásáról” avagy a reprezentációs folklorizmusról*. *Korunk* 1982. 7. sz. 550–553.
18. Uo. 551.
19. Józsa Emő Klára: *Családi álistenek*. *Korunk* 1982. 9.sz. 729–731.
20. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *Az ünnep mint emlékezés és az emlékezés mint ünnep*. http://communicatio.hu/jelkep/2012/1_4/kapitany_agnes_kapitany_gabor.htm